

ZÂDÜ'L-MEÂD

rut 1399/1979; nşr. Mustafa Abdülkadir Atâ, I-VI, Beyrut 1419/1998; nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî, Beyrut 1425/2005; nşr. Enver el-Bâz, I-VI, Beyrut 1432). Şuayb el-Arnaût ile Abdülkâdir el-Arnaût'un neşri için Muhammed Edîb Câdir bir fihrist hazırlamış, bu çalışma hem müstakil olarak (Beyrut 1407/1987) hem de eserle birlikte basılmıştır (Beyrut 1409/1989). Eser *Zâdü'l-meâd: Resûlüllah'ın (s.a.v.) Yolu* (trc. Şükrü Özen v.dğr., I-VI, İstanbul 1988-1990); *Zâdü'l-meâd: Resûlüllah'ın Yaşadığı İslâm* (trc. Abdi Keskinsoy v.dğr., I-VI, İstanbul 1989) ve *Zâdü'l-meâd: Rahmet Peygamberi ve Devleti* (trc. Muzaffer Can, I-VI, İstanbul 1989-1991) adlarıyla Türkçe'ye; *Zad-ul Ma'ad fi Hadyi Khari-l'Ibad* (trc. Jalal Abualrub, I-III, Medine 2001, 2003) ve *Zad al-Ma'ad Provisions of the Afterlife Which Lie Within Prophetic Guidance* (trc. Ismail Abdus Salaam, Beyrut [Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye]) adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir.

Eseri Muhammed b. Abdülvehhâb *Muhtaşaru Zâdi'l-me'âd* adıyla ihtisar etmiş (Beyrut 1391/1971; nşr. Beşîr Muhammed Uyûn, Riyad 1413/1992; nşr. Rıdvân Câmî' Rıdvân, Mekke 1415/1995), bu muhtasar *Provisions for the Hereafter-Mukhtasar Zâd al Ma'ad* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir (Darussalam 2003). Ayrıca Hüseyin b. Ahmed b. Salâh Zebâre ve Abdullah b. Hüseyin Dülâme ez-Zimârî *Muhtaşarü'l-Hedyi'n-nebevî* adıyla bir eser yazmıştır (Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 2095-2096). Çağdaş âlimlerden Mustafa Muhammed Ammâre *Şemerü'l-vedâd Muhtaşaru Zâdi'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd* (Kahire 1952), Sâlih b. Ahmed el-Mesûî *Zahîretü'l-me'âd fi sîreti seyidi'l-'ibâd min Zâdi'l-me'âd* ve Şeyh Ebû Zeyd *Şemerâtü'l-vedâd min Zâdi'l-me'âd* adlarıyla eseri özetlemişlerdir. Nâsirüddin el-Elbânî'nin *et-Ta'likâtü'l-ciyâd 'alâ Zâdi'l-me'âd* adıyla kaleme aldığı, henüz yayımlanmamış bir çalışmasının bulunduğu belirtilmektedir (Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, *el-Medhalü'l-mufaşşal*, II, 820). Hasan b. İshak b. Muhammed es-San'ânî, *Fethu'l-kavî şerhu'l-Hedyi'n-nebevî*'sinde *Zâdü'l-me'âd*'in "ibâdât" kısmını manzum olarak şerhetmiş, Hâlid Muhammed el-Ensârî de *İthâfü'l-'ibâd bi'l-eḥâdişî'lletî ḥakeme 'aleyhâ İbnü'l-Kayyim fi Zâdi'l-me'âd* adlı çalışmasında İbn Kayyim'in *Zâdü'l-Me'âd*'da zayıf olarak değerlendirdiği hadisleri incelemiştir (Riyad, ts. [Dârü Tuveyk]). Kitabın tıpla ilgili bölümü *eṭ-Ṭıbbü'n-nebevî*

adıyla birçok defa neşredilmiştir (nşr. Abdülganî Abdülhâlik v.dğr., Beyrut, ts. [Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye]).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd* (nşr. Şuayb el-Arnaût – Abdülkâdir el-Arnaût), Beyrut 1401/1981, neşredenlerin girişi, I, 5-13; a.e. (nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî), Beyrut 1425/2005, neşredenlerin girişi, s. 5; *Keşfü'z-zunûn*, II, 947; Serkis, *Mu'cem*, I, 224; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 126; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VI, 45; *Ma'a'l-mektebe*, s. 358-359; Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye, ḥayâtühü, âşâruhü, mevâridühü*, Riyad 1412, s. 260-262; a.mlf., *el-Medhalü'l-mufaşşal ilâ fihri'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Cidde 1417, II, 819-820; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmî'u's-şerâih ve'l-ḥavâşî*, Ebüzabî 1425/2004, III, 2095-2096.

MEHMET EFENDİOĞLU

ZÂF-ı TE'LİF

(ضعف التأليف)

Belâgatta söziün fesahatini bozan
söz dizimi kuralsızlığına
verilen ad.

Sözlükte **za'f** ve **zu'f** "zayıflamak, kuvvetten düşmek" anlamına gelir. Bazılarına göre za'f akıl ve görüş zayıflığına, zu'f ise bedeni zayıflığa işaret eder. Bu sebeple **za'f-ı te'lif** yerine **zu'f-ı te'lif** terkinini tercih eden belâgatçılar vardır (*Lisânü'l-'Arab*, "zf" md.; *el-Müncid*, "zf" md.; Ahmed Matlûb, s. 520). Çünkü, za'f-ı te'lif, söziün / cümlelerin bünyesinde görülen, öğelerin dizimine ilişkin somut kusurdur. Arap dili belâgatında, kelimenin yapısında görülen sarf kurallarına aykırılığa onun fasih sayılmasını bozan bir kusur olarak "muḥâlefet-i kuyâs" denildiği gibi kelâmın cüzleri / kelimeleri arasındaki nahiv kurallarına aykırı terkip ve dizim kusuru da za'f-ı te'lif diye adlandırılmıştır. Ancak cümlelerin terkip ve telifinin zayıf olmasına, dolayısıyla fasih sayılmamasına yol açan kusurun, nahiv âlimlerinin çoğunluğu tarafından kabul edilmiş meşhur bir nahiv kuralına aykırılık şeklinde ortaya çıkması şart koşulmuştur. Nahiv âlimlerinin hepsinin ittifak ettiği kurala aykırılığa ise **fesâd-ı te'lif** adı verilir. Meselâ merfû olması ittifakla kabul edilmiş fâilin mansub veya mecrur kılınması za'f-ı te'lif değil fesâd-ı te'liftir. Yine "إنما قائم زيد" örneğinde görüldüğü üzere kendisine "innemâ" ile hasr / kasr yapılmış müsnedin müsned ileyhten önce getirilmesi de böyledir (*Şürûhu't-Telhiş*, I, 97).

Kudâme b. Ca'fer, lafız-vezin uyumu kurulları arasında "ta'ṭil" adı altında kelâmın cüzlerinin diziminin, takdim ve tehir-

lerin vezne uygun düşmemesi şeklindeki beyanı (*Naḳdû's-sîr*, s. 208) ve İbn Sinân el-Hafâcî, fâsid tasarrufun fesâhati ihlâl edeceği yolundaki sözü ile za'f-ı te'lif konusuna ilk işaret eden müellifler ise de za'f-ı te'lif meselesini *Telhişu'l-Miftâh* sahibi Hatîb el-Kazvîni, özellikle bu esere şerh veya hâşiye yazan Sa'deddin et-Tef-tâzânî, Bahâeddin es-Sübki, İbn Ya'kûb el-Mağribî, Muhammed b. Ahmed ed-De-sûki ve Abdülhakîm es-Siyâlkûtî gibi belâgat âlimleri ayrıntılarıyla incelemişlerdir. Onların za'f-ı te'lif örneği olarak irdeledikleri konu zamirin, yerini tuttuğu isimden (merci) önce getirilmesi meselesidir. Nahiv âlimlerinin çoğunluğu tarafından kabul edilen meşhur kaide zamirin, yerini tuttuğu isimden sonra getirilmiş olmasıdır; bunun aksi, bir telif ve terkip zayıflığıdır. Ancak nahiv âlimlerinden başta Ah-fiş el-Evsat ile Muhammed b. Ahmed et-Tuvâl, İbn Cinnî ve İbn Mâlik et-Tâi bunu bir kusur diye görmemiştir. Çünkü söz konusu takdim ve tehirin telif zayıflığı sayılması nesirle sınırlıdır. Nesirde zayıflık ve kusur sayılan birçok husus şiirde vezin ve kafiye zarureti sebebiyle hoş görülmüştür. Şiirde hoşgörüle karşılanacak meseleler ilgili eserlerde "ez-zarûrâtü's-şer'iyye, ez-zarâiru's-şer'iyye" gibi başlıklar altında ele alınmıştır.

Zamirin, yerini tuttuğu isimden lafız, anlam, rütbe ve hüküm itibariyle önce getirilmiş olması telif zayıflığı kabul edilmiştir; "ضرب غلامه زيداً" (Kölesi Zeyd'i dövdü) örneğinde görüldüğü gibi. Bu cümlede zamir yerini tuttuğu isimden (Zeyd) lafız itibariyle önce geldiği gibi anlam bakımından da zamirden önce mercie denâlet eden bir şey bulunmamaktadır. Nitekim "اعدلوا هو أقرب للتقوى" (el-Mâide 5/8) zamirin mercii anlam bakımından kendisinden önce gelmiştir, çünkü burada merci' zamirden önceki fiilin masdarıdır. Örnekte zamir fâile bitiştiğinden ve yerini tuttuğu isim olan Zeyd mef'ul bih olduğundan sıralama bakımından da merciidenden önce gelmiştir.

Hasân b. Sâbit'in, müslüman olmamakla birlikte Hz. Peygamber'i ve ashabını Mekke'de himaye eden Mut'im b. Adî'yi övdüğü şu dizisinde de za'f-ı te'lifin bulunduğu kabul edilmiştir: "ولو أن مجدًا أخذ الدهر مطعماً" (مجدًا واحدًا // من الناس أبتى مجدده الدهر مطعماً) (Eğer asalet ve şeref bir insanı âlemde bâki kılsaydı Mut'im'in şanı kendisini ölümsüz hale getirirdi). Bu beyitte fâile bitişik olan zamir (mujan, merci' ve mef'ul bih konumunda bulunan "مطعماً" den lafız, anlam ve sıralama bakımından önce getirildiği için ifadede telif

zayıflığı söz konusudur. Nâbîga ez-Zübyânî'nin Tay kabilesi reisi Adî b. Hâtîm'i yerdîği şu dizesi de aynı niteliktedir: "جزى ربه عني" (Ce-zalandırın -cezanın- rabbi benim yerime Adî b. Hâtîm'i / Uluyan köpeklerin -taşlanarak- cezalandırılması gibi ki bunu yapmıştır da). Ahfeş el-Evsat ve takipçileri, bu tür kanıt beyitlere dayanarak isminden (merciinden) önce zamir getirilmenin telif zayıflığı olmadığını savunmuşlarsa da nahiv ve belâgat âlimlerinin çoğu bunları şâz / istisna kabul etmiş, ayrıca "... جزى ربه" beytinde zamir mercinin bundan sonra gelen (Adî) değil, önce geçen (جزى) fiilinin masdarı (رب الجزاء) olduğunu, dolayısıyla mercinin anlamca zamirden önce geldiğini ve kural dışılık bulunmadığını ifade ederek Ahfeş ve takipçilerinin görüşünü reddetmiştir (Şûrûhu't-Telhîş, s. 96-99; Abdünnâfi İffet, I, 39-40).

Önce getirilen zamirle bir şeyin kapalı biçimde anlatılması, ardından getirilen mercî ile de kapalılığın açılması söze ilgiyi çekmek gibi edebî bir amaca dayanmış olabilir. Bu durumda önce getirilen zamir hüküm bakımından sonra getirilmiş sayıldığından telif zayıflığı şöyle dursun edebî bir anlatım üslûbu söz konusudur. Böyle bir amaca ve nükteye dayanmayan zamir merciiinden önce getirilmesi ise telif zayıflığıdır. Şan ve kısas zamirleri, onları izleyen mercî konumundaki isimle açıldığı, övme-yerme fiillerinde fâil konumunda gizli zamir şeklinde gelen ve kendisini izleyen temyizle açıklığa kavuşturulan zamir, "rubbe" cer harfinin mecruru olarak kendisine bitişen ve bunu izleyen temyizle açılan zamir gibi yerlerde anılan edebî amaç ve nükteye dayandığından zamir, merciiinden lafız itibarıyla önce gelmişse de hüküm ve takdir açısından sonra gelmiş kabul edilir, bu sebeple telif zayıflığı değil edebî bir anlatım üslûbu niteliği taşır: "هو الله" (O ki Allah'tır, tektir); "نعم (هو) رجلا زيد" (Zeyd, ne iyidir "o" adam!); "ربه فتية دعوت إلى ما / يورث الحمد دائما فأجابوا" (O nice gençler ki kendilerini daima övgü ve şükranla yâdedilecek işlere davet ettim, onlar da icabet ettiler) gibi.

Zamir meselesi dışında "illâ"nın peşinden merfû munfasıl zamir yerine "إلا" gibi mansup muttasıl zamir gelmesi, yine amel ve etkisinin devam etmesiyle birlikle nasb edatı "أن"ın hazfedilmesi gibi kural dışı durumlar da telif zayıflığının sebeplerindendir; şu beyitlerde görüldüğü gibi: "وما علينا إذا ما كنت جارتنا // ألا يجاورنا" (Sen bize komşu olduktan sonra sen-siz diyarın komşu olmamasından bize ne!); "ليس"

"إلاك يا علي همام / سيفه دون عرضه مسلول" (Ey Ali! Kılıcı şerefini, namusunu savunmak üzere çekilmiş bulunan senden başka bir yiğit yoktur); "أيا أيتها الزاجري (أن) أحضر الوعى / وأن أشهد اللذات، Hey benim savaşa ve -ganimet- lezzetlerine katılmama engel olan sen bana ölümsüzlük bahşedebilir misin ki! [Tarafe b. Abd]; Besyûnî Abdülfettâh Besyûnî, I, 23). Za'f-ı te'lîf de ta'kid de sözün fasih sayılmasına engel olan kullanımlar ve kural dışılıklar ise de bu kusurlar cümleyi anlaşılabilir ve içinden çıkılmaz duruma sokarsa "ta'kid" adını alır. Telif zayıflığında ise böyle bir durum söz konusu değildir (bk. TA'KİD). Çağdaş Arap belâgatı yazarları za'f-ı te'lîf için "düzenli dil kurallarına ve alışılmış üslûba aykırılık" gibi daha genel tanımlar ortaya koymuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "za'fû't-te'lîf" md.; Kudâme b. Ca'fer, *Nağdû's-şî'r* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 208; Hâtîb el-Kazvînî, *el-İzâh* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 74-75; Şûrûhu't-Telhîş, Kahire 1937, I, 96-99; Teftâzânî, *Muhtaşarü'l-me'ânî*, İstanbul 1307, s. 17-18; Abdünnâfi İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, Bosna 1289, I, 39-40; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1299, s. 11-14; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 45, 181; Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*, Kahire 1959, s. 6; Mecdî Vehbe – Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemü'l-muştalâhâtü'l-Arabiyye fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 129; Besyûnî Abdülfettâh Besyûnî, *İlmü'l-me'ânî*, Kahire 1408/1987, I, 22-23; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâtü'l-belâgiyye ve tetavvürühâ*, Beyrut 1996, s. 520.

İSMAIL DURMUŞ

□ TÜRK EDEBİYATI. Klasik belâgat kitaplarının fesahat bölümünde söz dizimindeki karmaşıklığı belirten bu terim "söz diziminde kurala aykırılık" olarak da tanımlanabilir. Buna göre cümleyi meydana getiren unsurlar gramer kurallarına uygun dizilmeli ve dilin ortak beğenisine ters düşmemelidir. Bir cümlede fikirler sağlam ve hayaller canlı olsa da bunlar yanlış, karışık ve belirsiz bir sırayla dizildiğinde ifade değerini ve etkisini kaybeder, hatta anlam karışıklığına yol açabilir. Güzel cümle fikirlerin her bakımdan doğru ve açık ifade edildiği cümledir.

Anlatım özellikleri bakımından cümleler kuvvetli, zayıf ve bozuk (fâsîd) olarak üç kategoride değerlendirilir. Bir cümle "kuvet-i te'lîf" derecesine ulaşabilmesi için hem fasih kelimelerden meydana gelmesi hem de sıralanışının gramer kurallarına ve zevkiselime uygun olması gerekir. Bu şartları taşımayan cümle za'f-ı te'lîf ile kusurlu kabul edilir. Fesâd-ı te'lîf za'f-ı te'lîf

kıyasla daha ileri derecede bir ifade kusurudur ve söz dizimindeki karmaşıklığın anlamı bozacak dereceye ulaşması demektir. Ancak örneklerin birbirine yakınlığından dolayı fesâd-ı te'lîf yerine za'f-ı te'lîf denildiği de görülür. Tâhirülmevlevî za'f-ı te'lîfe yol açan ifade kusurlarını zikir, hazif, takdim ve tehir şeklinde dörde ayırmıştır (*Edebiyat Lügati*, s. 157). Zikir ve hazif "cümlede fazla veya eksik kelime bulunması" anlamına gelir. Takdim ve tehir ise cümledeki öğelerin bulunması gereken yerden önce ve sonra gelmesi durumudur. Recâizâde Mahmud Ekrem de za'f-ı te'lîf sebeplerini dört başlık altında toplamıştır (*Ta'lim-i Edebiyyât*, s. 91):

1. Herhangi bir nükteye / sebebe bağlı olmadan cümledeki öğelerin sıralanışının, söz dizimi kurallarına veya dili güzel kullanan edebiyatçılar arasındaki ortak beğeniye ters düşmesidir. "Rastlamıştım ona bir yağmurlu akşamda" veya "Anlar yalnız Ekrem Bey, Osmanlı mimarisinden" cümlelerinde görüldüğü gibi yüklem, cümlelerin sonunda bulunması gerektiği halde herhangi bir geçerli sebep yokken cümlelerin başına getirilmiş ve za'f-ı te'lîfe düşülmüştür. Cevdet Paşa, cümledeki sıralamanın kurallara uygun olmamasından doğan bu kusuru üslûpla ilgili bir zaaf şeklinde görür. "İnsanın lisanı kalbinin tercümanıdır" diyen Cevdet Paşa'ya göre maksadı ifade için konu zihinde nasıl tasarlanırsa lafızlara da o şekilde dökülür, dolayısıyla berrak olmayan bir zihnin ürünü olan ibare de insicamsız, zayıf veya bozuk olur (*Belâgat-ı Osmâniyye*, s. 11). Bir yazar, kendisinin anladığı bir hususun başkaları tarafından anlaşılıp anlaşılamayacağını düşünmek zorundadır. Cümledeki öğelerin sıralanışında gramer kuralları kadar zevkiselime uygunluk da bir ölçüdür. Nâilî-i Kadîm'in, "Hâtırda zevk dilde safâ tende yok mecal" mısraında "mecal yok" yerine "yok mecal" ifadesi söyleyişle söylenen arasındaki uyumu bozmaktadır (Muallim Nâcî, s. 59). Ancak vezin ve kafiye zarureti şiirdeki bu tür takdim ve tehirleri meşrû gösterir. Nefî'nin, "İltifât et sühan erbâbına kim onlardır / Medh-i şâhân-ı cihanbâna veren unvanı" beytinde (Bilegegil, s. 36) "iltifat et", "onlardır", "veren" kelimeleleri yüklem durumunda oldukları halde mısra sonlarında yer almamıştır. Nitekim Cevdet Paşa, söz dizimindeki bu kuralsızlığın (takdim ve tehir) şiirde mümkün görüldüğünü ve yaygın bir uygulama alanı bulunduğunu, Türk şairlerinin vezin hususunda Fars şiirini örnek aldıkları için zamanla şiir cümlelerini de Farsça cümle yapısına ben-